

громадського діяча – є прикладом вірного служіння українському мистецтву, розвитку національної хорової культури, що повинні стати об'єктом докладного вивчення та популяризації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Маценко П. Засади творчості О.Кошиця. – Вінніпег, 1950.- С.8; 2. Антонович М. Кошиць Олександр Антонович – композитор церковної музики і диригент. – Вінніпег, 1975. – 257 с; 3. Кошиць О. Релігійні твори. За редакцією З.Лиська. – Нью-Йорк, 1970. – 730 с; 4. Корольок Н. Корифеї української хорової культури ХХ століття. – К., 1994 – С.81-108; 5. Кошиць О. Українські народні пісні для мішаного хору. За редакцією О. Мінківського. – К, 1966. – С.5-8; 6. Кошиць О. Спогади. – К., 1995. – С.15-36; 7. Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування. – К., 1971. - С 101-102; 8. Кошиць О. З піснею через світ (Подорож Української республіканської капели). – К., 1998.- 319 с; 9. Зайцев П. Пісень дивних чарівник// Музика. – 2001. – Січень-квітень. - №1-2. – С.22-25; 10. Зьола М.М., Зьола М.Й. Грамзаписи хорів Кошиця// Музика. – 2001. – Січень-квітень. - №1-2. – С.25-27; 11. Ємець О. Згадуючи славних // Музика. – 2001. - Травень-червень. - №3. – С.29; 12. Митці України. Енциклопедичний довідник. За редакцією А.Кудрицького. – К., 1992. – 846 с.

О.В. Гуменюк

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЧИНИ ЕВОЛЮЦІЇ У ВЗАЄМИНАХ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ЗІ СТАЛІНСЬКИМ ТОТАЛІТАРНИМ РЕЖИМОМ НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ще й сьогодні, після 60-річчя завершення Другої світової війни, не згасає полеміка навколо питання про характер відносин між радянською владою та населенням західноукраїнських земель. Чи справді вересень 1939 року був для західних українців золотим, чи може насправді був окупацією і грабунком? Важливим є історичний аналіз еволюції взаємин між західноукраїнською спільнотою та радянським тоталітарним режимом.

Події 1939-1941 рр. в Західній Україні привернули увагу радянських і зарубіжних істориків. Найбільш ґрунтовними і значною мірою підсумковими є праці В.Ковалюка, М. Рудницької, О.Рубльова та Ю. Черченка, Б. Яроша.

“Те, що... наші війська вступають до Західної України й Білорусії, мною, наприклад, було сприйняте з почуттям беззастережної радості, - характеризував тогочасні свої емоції відомий радянський літератор К. Симонов. – Треба уявити собі атмосферу всіх попередніх років, радянсько-польську війну 1920 року, наступні десятиріччя напружених відносин з Польщею, осадництво... спроби колонізації українського й особливо білоруського населення... Загалом, якщо пригадати всю ту атмосферу, то чому ж мені було тоді не радіти тому, що ми йдемо звільняти Західну Україну й Західну Білорусію? Йдемо до тієї лінії національного розмежування, яку колись, в двадцятому році, вважав справедливою... навіть... лорд Керзон, й про яку згадували, як про лінію Керзона, та від якої нам довелося відступити тоді... Те, що відбувалося, здавалося мені справедливим.»¹.

Говорячи про те, що республіканська і місцева радянська адміністрація на загал нехтували регіональними особливостями, усталеними звичаями та традиціями населення Західної України, заради справедливості не можна не згадати один документ, цікавий насамперед своєю унікальністю. Йдеться про постанову ЦК КП(б)У від 24 грудня 1940 р. під нейтральною назвою “Питання західних областей УРСР”. У ній робиться спроба пом'якшити негативний вплив Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р. “Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний робочий тиждень та про заборону самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств і установ” на населення Західної України з урахуванням його національних та конфесійних особливостей і нетривалості знайомства з “радянським способом життя”. Тут говорилося: “Просити ЦК ВКП(б) дозволити не притягувати до відповідальності в порядку Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 року тих робітників і службовців польської національності західних областей України, які не вийдуть на роботу 25 та 26 грудня 1940 року, й тих робітників і службовців – українців та росіян західних областей, в тому числі Чернівецької та Ізмаїльської областей, які не вийдуть на роботу 7 та 8 січня 1941 року”².

Отже, чи не єдиний раз католики й православні Західної України за радянської доби її історії мали можливість святкувати Різдво ледь не з санкції ЦК КП(б)У.

В цілому наслідки «радянзації» духовного життя у Західній Україні були неоднозначними, суперечливими. З одного боку, здійснювалося чимало позитивних змін. Так, на цей регіон поширилися досягнення СРСР у галузі загальної освіти населення. Завдяки державній політиці українська мова та культура зайняли належне їм місце, потіснивши привілейовані раніше польську мову й культуру. Проте плата за це виявилася надзвичайно високою. Тотальний контроль з боку держави і диктат однієї офіційної ідеології спричинили неприродну одноманітність у духовній сфері, позбавивши її внутрішніх сил для саморозвитку. Не тільки польська, а й українська та єврейська культури в Західній Україні зазнали значних втрат, оскільки радянська влада, створивши сприятливі умови для розвитку одних — за її уявленням прогресивних — елементів цих культур, нещадно нищила всі інші.

Як свідчать численні спогади, у свідомості мешканців Західної України закарбувалися і позитивні, й негативні враження про радянські порядки в 1939—1941 рр. Це відчуття подвійної реальності було притаманне соціально-психологічній атмосфері того часу³.

Сильний вплив на свідомість західноукраїнського населення справляв культ соціальної рівності, що випливав із самої суті комуністичної ідеології. В результаті встановлення радянської влади впала більшість соціальних перебірок, які раніше обмежували соціальну мобільність. Перспектива дістати вищу освіту, зробити кар'єру, посісти високу соціальну позицію стала доступною для дуже широких верств населення. Й якщо реакція консервативної, раніше привілейованої частини суспільства на ці зміни була різко негативною, то молодь, особливо української та єврейської національності, вихідці з бідніших верств сприймали цю зміну з великим ентузіазмом.

Незвичним досвідом для населення Західної України, раніше дуже чітко поділеного на національні громади, була стрімка інтернаціоналізація різних сфер життя. Радянська влада всіляко домагалася усунення бар'єрів між людьми різних національностей. Методи, які застосовувалися при цьому, були, звичайно, далекі від демократичності. Ліквідуючи елементи громадського суспільства, держава заборонила у тому числі й будь-які об'єднання за національною ознакою. Державні ж установи з особливою ретельністю комплектувалися на багатонаціональній основі. При цьому безнастанно підкреслювалася абсолютна рівність представників різних націй і малося на увазі, що національна ознака взагалі не має ніякого суспільного значення. Вихователька дитячого садка, українка, роздратовано згадувала про практику в своїй професійній сфері: «В ім'я цієї «дружби народів» перемішали дітей різних національностей і на місці дотеперішніх однонаціональних садків створили різнонаціональний балаган»⁴.

Слід також наголосити, що з точки зору історичної перспективи найважливіші зрушення в свідомості людей були пов'язані із започаткованим у 1939—1941 рр. процесом інтегрування Західної та Східної України. «Об'єднання всіх українських етнічних територій мало глибокий психологічний і культурний вплив на розділених до того часу українців,— писав канадський українського походження історик О. Гарус.— Інтеграція й асиміляція західних українців у радянську систему з їхньою відмінною політичною, культурною та релігійною спадщиною виявилася, всупереч волі режиму, процесом двобічним.

В той час, коли керівництво радянської держави робило вигляд, що піклується про захист прав радянських громадян, воно уже у першій половині 30-х років скасувало гарантії прав особи в кримінальному судочинстві. Під час допитів слідчі застосовували до арештованих страшні методи слідства: погроза зброєю і побиттям; ставка віч-на-віч із фальшивими свідками; «голодний» приділ харчів; харчування оселедцями та позбавлення води; притискання дверима пальців на руках і ногах; замкнення до труни, в якій в'язень не має опори для ніг; стояння струнко декілька годин; карцери-ізолятори; по команді вставати і сідати протягом довгих годин; сидіння на ніжці стільця, перекиненого догори ногами; 72-годинна стійка (під наглядом) з випростаними вбік руками тощо.

Подібні методи слідства призводили до того, що тортуровані люди називали гурт своїх знайомих, які ніби з ними належали до контрреволюційної організації; їх заарештовували, а ті, в свою чергу, називали інших знайомих і т.д. Отже, коло весь час поширювалося, а масові арешти відбуваються за принципом: «краще арештувати 100 осіб невинних і заслати їх до концтаборів, ніж залишити невиявленого і неарештованого одного контрреволюціонера». Кожний, кого арештовували, наперед знав, що його засудять до ув'язнення в концтабори, лише не знав, на скільки років. Більшість з них не витримували фізичних і психічних методів допиту і вигадували для себе такі злочини, з яких навіть слідчі сміялися, але до протоколу зізнання їх заносили. Наприклад, А.Вайсберг описує, як велика група харківських студентів під впливом моральних та фізичних тортур призналася, що нібито готувала терористичний акт проти Станіслава Косіора. Студенти перебували дуже довго під

слідством, а за той час і Косіора було оголошено ворогом народу. Тоді НКВС запропонувало їм признатися, що вони готували атентат не на Косіора, а на Кагановича⁵.

Сталінський тоталітарний режим безжально винищував усіх, хто чинив опір або був потенційним противником його політики в Україні. Найтяжчих втрат зазнали українське селянство і національна інтелігенція. Це було наслідком цілеспрямованої політики, яка мала на меті ліквідацію проявів українізації, позбавлення українців історичної пам'яті, нейтралізацію їх устремлінь до самостійного національно-державного і культурного життя. Замість безкласового соціалістичного суспільства з високоефективною економікою, ідеальним політичним ладом – “радянською демократією”, гармонією в міжнаціональних відносинах, народи СРСР отримали небачений раніше вид тиранії, новий виток тотальної русифікації. Та вражав, і навіть деякою мірою викликав сміх той факт, що нова влада абсолютно нехтувала правами людини як громадянина і, що не менш важливо, як власника. Прикладом може слугувати лист Львівського Обласного Виконавчого Комітету до гр. Гонцяжа, у якого радянські військові забрали особисті речі, які він купив за власні кошти у польських офіцерів: “У відповідь на Ваш лист, якого Ви надіслали на ім'я тов. Сталіна, роз'яснюємо. Речі, які Вам були надані польськими офіцерами (сідла, паски та далековид /бінокль/) є речі військові і повинні бути повернені до війська. Отже, коли у Вас їх відібрали, то це не є грабунок, а законні дії наших військових частин”⁶.

Даний лист наштотує на думку, а чи не було принесено ці нахабно відібрані речі як військовий трофей радянської армії. Цілком ймовірно..

Лише політичним режимом – і саме ним – були обумовлені масові репресії, які склали, якщо відволіктися від війни, друге джерело людських втрат у 30-40-х роках. Причому, якщо у відношенні голоду ще можна, хоч і з неповною вірою, припустити, що його смертний розмах був непередбачуваним наслідком якихось прорахунків, що тут не було початкового наміру до знищення, то щодо репресій такого аж ніяк неможливо допустити. Репресії завжди за мету мають смерть або позбавлення волі багатьох людей. Їх грандіозне розширення в 30-40-х роках виходило з тиранічної природи сталінського режиму прямо і безпосередньо. Без масових репресій режим такого типу просто не міг існувати протягом довгого часу.

Загальне число людей, чії долі були загублені або зламані репресіями, як і число голодуючих, вимірюється мільйонами. Заради об'єктивності слід відзначити, що втрати від голоду вимірюються числом смертей, тоді як оцінюючи підсумки репресій зараз можна говорити лише сумарно про всіх, хто постраждав – і загиблих, і тих, хто, пройшовши муки арешту, врешті залишився живим.

Не менш важливим є й те, що змінився соціальний склад населення України, зросла чисельність робітників, службовців. Характерно, що міста в ті часи зростали переважно за рахунок місцевого українського населення. І, як наслідок, переміщення людей з одних соціальних груп до інших супроводжувалося швидкою ломкою їх психології, способу життя, втратою усталених традицій, які вироблялися століттями. Ці процеси були наслідком прямого насильства влади і тому сприймалися мільйонними масами, особливо примусово пролетаризованим сільським населенням, болісно.

Не можна не згадати й про той факт, що Сталін нав'язав радянському суспільству тезу про загострення класової боротьби в СРСР в ході будівництва соціалістичного суспільства. Це положення органічно доповнювалося іншим – про наявність в радянських республіках “ повзучих ” націоналістичних ухилів. Теза про загострення класової боротьби стала теоретичною підставою для розгортання боротьби з будь-якими проявами інакомислення в суспільстві і партії, обґрунтування масових репресій в країні, нагнітання істерії страху аби паралізувати волю народу до опору.

Сплав суперечливих почуттів і настроїв, утворених у роки терору, - одна з важливих причин довготривалості й міцності культу Сталіна. Інакше кажучи, між терором і культом Сталіна був і прямий, і обернений причинно-наслідковий зв'язок. Зрозуміло, що за інших обставин культ того чи іншого керівника зовсім не веде автоматично до масових беззаконь і репресій. Багато залежить від людини, наділеної надзвичайними повноваженнями. Та будь-яке здорове суспільство не може існувати в таких умовах, коли єдиною гарантією не лише прав, а й самого життя його громадян слугують особисті якості керівника держави. І, як наслідок діяння практики сталінізму в радянському суспільстві, швидко танули ряди інтелігенції, здатної до критичного мислення. Натомість дедалі більше з'являлося представників “розумової праці”, що підміняли громадянську позицію та професіоналізм показною “ідейною відданістю”, вражені вірусом кар'єризму і пристосовництва, вони значною мірою сприяли становленню адміністративно-командної системи управління країною,

утвердженню сталінщини. Однак при всіх збоченнях сталінщини радянська присутність у Західній Україні якимось парадоксальним чином не залишала однозначного відчуття окупації та гноблення.

Якщо ж говорити про взаємини між населенням західноукраїнських земель і владою Країни Рад, то вони були двоетапні. Перший етап відносин характеризувався як обнадійливий і піднесено-героїчний: будувалися плани про вільне ведення сільського господарства, коли «Вся земля селянам», обмірковувалися наміри щодо розширення меж використання української мови та й власне самої українськості, намічались перспективи піднесення культурного, соціально-економічного рівня. Другий же етап співіснування жахав своєю безвихіддю (звичайно, не всі так думали, проте...) заборонялося все не радянське, російська мова ставала дедалі «головнішою», дійшло навіть до того, зі збірника М. Рудницької, що одягатися потрібно було якомога простіше: «...наш зверхній (зовнішній – О. Г.) вигляд почав сірїти, ми почали менше дбати за обстанову хати, наші чоловіки перестали носити краватки, ми закинули капелюхи і зав'язували голову хустиною. Навіть біла скатерть на столі в ідальні була для наших советських співмешканців доказом того, що ми «агенти капіталізму»⁷.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. - К., 1994. – С.184; 2. Там само. – С. 202; 3. Ковалюк В. Культурологічні та духовні аспекти “радянзації” Західної України // УІЖ – 1993 - №2. – С.15; 4. Там само. – С. 14; 5. Вайсберг; 6. ДАЛО.- Ф. Р – 221.- Оп. 1.- Спр. 220.- Арк. 65-66; 7. Рудницька М. Західна Україна під большевиками.- Нью-Йорк, 1958. – 82 с.

І.В. Мазило

ТРУДОВИЙ ПОДВИГ ЗАЛІЗНИЧНИКІВ УКРАЇНИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1943-1945 РР.)

Залізниці України в роки Великої Вітчизняної війни були "судинною системою", яка сполучала фронт з тилом. Від їхньої чіткої роботи значною мірою залежали як успішний наступ армій, так і відбудова народного господарства у визволених районах.

Досвід бойових дій 1943-44 рр. в Україні продемонстрував великий вплив транспорту на їхній перебіг. У визвольних боях на українській землі брали участь війська шести фронтів, 28 загальновійськових, 6 танкових, 7 повітряних армій, Чорноморський флот, три військові флотилії, що склало біля половини живої сили і бойової техніки діючої армії¹. Тому для забезпечення наступальних операцій тільки на території Правобережної України залізничникам знадобилося в січні-лютому 1944 р. відправити 78 тисяч вагонів з військовими і вантажем на Сталінську дорогу і біля 100 тис. вагонів на Південно-Західну. В березні-квітні місяці цього ж року на Вінницьку, Південно-Західну і Ковельську дороги поступило більше 200 тис. вагонів. Для проведення бойових операцій по звільненню Криму знадобилося підвести 33 тис. вагонів з вантажем. В період проведення операцій в західних областях України залізничники Ковельської і Львівської доріг доправили 140 тис. вагонів з військовим спорядженням².

Неабияке значення транспорту було обумовлене ще й природним фактором - ранньою весною 1944р. Про останнє наголошує у своїх спогадах Герой Радянського Союзу, генерал армії П.Н. Лашенко: "Вранці четвертого березня 1944 року війська 60-ї армії перейшли в наступ, в напрямку Тернополя. Марш проходив в неймовірно тяжких умовах.. Дороги починаючи з Білогір"я..так розвезло, що усі йшли погрузнувши по коліна в густій, невилазній багнюці. Чорна як дьоготь і важка як свинець, вона пудовими шматками липнула до чобіт й шинелей. Тяжка військова ноша нагинала до землі й люди через силу, вистромляли ноги з липкого місива, щоб зробити черговий крок.. З наступом ночі температура різко падала. Мокрі, забруднені шинелі і ватники покривалися льодом.. З коней звисали борульки. На холоді багнюка гусла і колеса переставали крутитися. Тому, в даному конкретному випадку неабияку роль відіграла залізна дорога Одеса-Львів, за яку йшла жорстока боротьба.. Гітлер навіть видав спеціальний наказ, яким забороняв здачу цього важливого стратегічного і залізничного вузла м. Тернополя. Німці для підсилення своїх позицій використовували два бронепоезди. Також з під м.Умань були перекинуті дев'ять танкових й шість піхотних дивізій³.

Залізничникам також необхідно було доправити мільйони тонн авіаційного, танкового і автомобільного пального. Вага однієї заправки загальновійськової армії збільшилася в порівнянні з 1941 р. в три рази. Приблизно в 10 разів по відношенню до 1942 р. і вдвоє по відношенню до 1943 р. вирости на кінець війни витрати пального у фронтових наступальних операціях. Більшість пального